

10. Ta izrazita dvojnost gledanja in izrabljanja ljudske duhovne zapuščine, kot tudi jezikovnih sredstev, je značilna za številna prozna dela vse do konca 19. stoletja, do slovenske moderne, ki v "repertoarju ljudskega" napravi temeljit izbor. Sredstva ljudske materialne in duhovne kulture — tako jezikovna kot vsebinska — so izrabljana drugače: izbrano in stilizirano.

Janez Rotar

LJUDSKO SLOVSTVO KOT OSNOVA BRALČEVE PERCEPCIJE BESEDNE UMETNOSTI

Ustno slovstvo je v razvoju nacionalne književnosti po ugotovitvah starejše literarne zgodovine dejansko bilo "predmet in vir navdiha naših pesnikov in pisateljev", kakor stoji v vabilu na to zborovanje z dne 29. 10. 1979. To je izraz značilnega literarnozgodovinskega mišljenja, ki v glavnem ločeno obravnava anonimno in avtorsko besedno umetnost. Čeravno v manj izraziti obliki, je tako ravnala tudi literarna teorija in se je poetološko razmeroma malo posvečala ljudski besedni umetnosti. Kolikor se ji je posvečala, se je največ usmerjala k metaforiki in pa stilno oblikovni naravnosti posameznega razvojnega obdobja.

Spričo izredno bogate dediščine, kar zadeva anonimno besedno umetniško oblikovanje v posameznih naših nacionalnih kulturah, se je izrazito izoblikovalo in bogatilo literarnozgodovinsko raziskovanje anonimne besedne umetnosti. Usmerjalo se je k registraciji umetniških del, k raziskovanju njihovega izvira, posebej še različicam, pa tudi načinu nastajanja, razširjanja in prenašanja. Zlasti velika pozornost je bila vseskozi namenjena tematsko-vsebinski tipologiji, žanrski naravi te besedne umetnosti.

Značilno je vendarle, da ta smer literarne vede ni presegla svoje stroge zamejitve. Zlasti ni povezovala svojega predmeta raziskovanja s področij avtorske književnosti. Kot že rečeno, je to bila posledica znanstvenega mišljenja. Vsaj deloma ima korenine tudi v romantičnem pojmovanju. Po drugi strani je taista okoliščina v posameznih dobah pri raziskovalcih avtorske književnosti vplivala na poudarjanje pomena ljudske besedne umetnosti, drugič spet na omalovaževanje: "U našoj domačoj sredini (posebice hrvatsko i srpskoj) usmena se književnost naizmjenice, u različitim razdobljima, podjednako neprimjereno uzdizala do patetičkih simbola, ili se odbacivala" (M. Bošković-Stulli).

Danes lahko ugotavljamo zlasti to, da znanstvenikom niso prihajale dovolj v zavest okoliščine, ki so kot primarne soustvarjale nastajanje in življenje besedne umetnosti predliterarnega in literarnega obdobja. Genetične, razvojne in tipološke značilnosti naših ljudskih slovstev so raziskovalci bolj raziskovali ali celo približevali v odnosu do modelov evropske in obče ljudske besedne umetnosti. Povezovali so jih z znanstvenimi teorijami, nastajajočimi v zadnjih sto letih. Nasprotno pa so premalo upoštevali specifične zgodovinsko razvojne okoliščine, ki jih je v ospredje jela pomikati šele sociološka metoda. Najmanj so se ukvarjali z vzporednostmi v razvoju in v tipologiji anonimne in avtorske književnosti. A ta okoliščina je pravzaprav vseskozi pomembnejša kot pa takšna ali drugačna vključenost zlasti anonimne, deloma pa tudi avtorske književnosti v evropske sorodnice. Seveda se tu misli na enostranske pristope, ki ne v eni ne v drugi smeri ne morejo biti sprejemljivi. Kakor vidimo iz nekaterih slovenskih obravnav, psihosocialne okoliščine kot pobude nastajanja in funkcioniranja ljudske besedne umetnosti sploh niso bile upoštevane, čeravno so primarnega pomena tako za umetniško naravo umetnin kot za njihovo estetsko učinkovanje, torej za percepcijo. Podobno velja ta ugotovitev tudi za druga nacionalna področja pri nas.

S spremembami v literarnoteoretičnem mišljenju, zlasti pa upoštevanje strukturalnosti in fenomenološki vidik, so se jeli pojavljati tudi drugačni pogledi na naravo in na vlogo (funkcijo) ljudskega besednega umetniškega oblikovanja. Pri tem je treba še posebej poudariti, da so spoznanja in dognanja sociološke metode vsekakor ustrezno navzoča in jih ni mogoče spregledovati, ampak dopolnjujejo fenomenološki in strukturalni pristop. Postopno se ta smer krepi v znanstvenih obravnavah Voj. Đuriča, Tvrta Čubeliča, v zadnjih letih pa zlasti Maje Bošković-Stulli, Svetozarja Koljeviča, Hatidže Krnjević, Ljubomira Zukovića in drugih, pri katerih se uveljavljajo strukturalni in fenomenološki pristop ter se odkrivajo širše možnosti. Zlasti se pojavlja potreba po vzajemnem obravnavanju anonimne in avtorske književnosti.

Očitno je, da se mora znanstveno raziskovanje anonimne književnosti za svojo modernizacijo in za posodobljanje raziskovalnih metod zahvaliti napredku splošne literarnoteoretične misli in metodologije. Ni treba posebej navajati imen strukturalistov in fenomenologov, ki so svoja dognanja gradili prav iz povezovanja anonimne in avtorske književnosti.

Do povezovanj anonimne in avtorske književnosti pa prihajamo tudi po drugi poti, ne le iz ozkih fenomenoloških ali strukturalnih vidikov. Druga, tako rekoč imperativna pot se oblikuje pri literarno pedagoškem delu, ko gre za študij in za razvijanje percepcije besedne umetnine. Jasno je, da tu zlasti prihajajo do izraza vsa estetsko relevantna področja. Njihovo zaznavanje pa je v veliki meri odvisno od bralčevega poznavanja strukturalnih in tipoloških značilnosti. Če hočemo preseči meje percepcije in šolske ali pa študijske seminarske literarne interpretacije v oblikovno-motivnih, vsebinsko-idejnih in še stilno-jezikovnih označitvah, je treba izoblikovati poetološke osnove, poetiko ljudske besedne umetnosti na strukturalnih in fenomenoloških osnovah. Treba je odkriti glavna načela ne le, kar zadeva tipologijo vrst in

morfologiju žanrov, ampak je treba raziskati njihove notranje strukturalne lastnosti razvojnega pomena. V ospredje stopajo zlasti naslednji pojavi:

motivacija in oblikovanje

oblikotvorne in formulativne prvine, nastajanje arhetipov

način sporočanja, oblikovanje estetske narave:

stilizacija (subjektivizacija) pripovedi,

oblike istenja — identifikacije

upoštevanje sprejemalca — kolektiva

metoda sporočanja na zgodbeni ravni:

s parabolično (zgodbeno metaforično) projekcijo

z neposrednim pripovedovanjem zgodbe ali o zgodbi

To so nekatere temeljne prvine, ki se uveljavljajo stopnjama v razvoju anonimnega besednega umetniškega oblikovanja in ki se pojavljajo v razvoju avtorske književnosti.

Pri celostni literarno pedagoški obravnavi percepcije se te prvine pojavljajo v dinamičnem medsebojnem razmerju. V bralčevi percepciji literarnega dela nastopajo simultano in dejavno. Konkretno njihovo soodvisnost in vzajemno učinkovanje je mogoče spremljati na posameznih besedilih. Kolikor toliko spoznana in označena načela sem zajel v knjigi *Struktura i iskaz*. Pitanje književne percepcije (Nastavna biblioteka, Svjetlost Sarajevo) in jih uporabil v posameznih razčlembah anonimnih in avtorskih pripovednih del. Tega torej tu ne kaže sumarično ponavljati.

Pripominjam še, da so tule zapisane misli o razmerju raziskovalcev ljudske besedne umetnosti in njihovem vključevanju soodnosno z avtorsko književnostjo pa navzočnosti tipologije in poetike ljudske besedne umetnosti pri razčlenjevalcih avtorske književnosti nastale izključno iz vidika vprašanj percepcije. Študij in razvoj percepcije besedne umetnine ne vzdrži ločevanja anonimne in avtorske besedne umetnosti.

Josip Grbelja

METODOLOŠKI ASPEKTI U DONOSIMA IZMEDJU USMENE NARODNE I STARIJE PISANE KNJIŽEVNOSTI

(na primjerima hrvatske i srpske književnosti)

Svaki istraživač nadje se na raskršću od koga se račvaju — put u nepoznato i put na kojem su prethodnici. Na onome nepoznatom putu i meni je "zasvijetlio" *rusticitet* u dosad neopisanoj veličini, impozantnosti, prezentabilnom spektaklu (bez prostote, nezgrapnosti i grubosti(1)), dok se na onome s prethodnicima *ukazalo* "brdo" crkvenih sabora, zapisa, statuta, brevijara, evandjelistara, apokrifa, misala, legendi, duhovnih, ljuvenih i razlike pjesama, prigovaranja i prepjevanja, igara, drama, pitalica, poslovice, epova i romana.

Odlučio sam, stoga, da i ova moja metodološka retrospekcija obuhvati jedno i drugo, da bude skromna dopuna tisućljetnoj *notifikaciji* i ostalim oblicima istraživačkih pregnuća i ganuća, da zrnice pridonesem onoj *tvoračkoj snazi* što je danas zovemo usmeno stvaralaštvo. Drugim riječima, tom dijelu velikog logosa pokušao sam pristupiti punim značenjem izraza *reminiscencija* i *razasutnost*, ne prešujući poznato, ne iskrivljujući, ne podilazeći, ne nagadjajući, ne hvaleći, a razloga za to je mnogo:

1) neosporno je da postoje "dva autonomna toka književnosti" (usmeni i pisani) "koja se u svom trajanju i nadopunjuju i ukrštaju, ali često i protivurječe", odnosno "različita vidjenja društvene stvarnosti i čovjekove sudbine"(2), a poznati su primjeri profanacije, plebsoizacije, purgarolizacije, paorizacije ili totalnog prešućivanja usmenog stvaralaštva, s jedne, te uznošenja, uzvisivanja, idoloizacije i parnasizaacije sinodalno-franjevačko pavlinsko-isusovačko-vlastelinskih tvorevina i patvorina, s druge strane;

2) simpliciističko-notifikacijski, filološki, historijski, metarski i slični pristupi književnim djelima, koji su dominirali do našega stoljeća, oslanjajući se često na resavsko-apologetski stil istraživanja, ostavili su ne samo praznine nego i netočnosti u dodirima i previranjima usmene i pisane literature;

3) komparativisti su, bar u starijoj hrvatskoj pisanoj književnosti, toliko otkrivali petrarkističko-ovidijevsko-vergilijevsko-tasovsko i ostale antičko-renesansne utjecaje i manire da su gotovo u svim primjerima ustvrdili da naši pišu "makaronskim jezikom", ne dostižući uzora, ili su u većine naših starijih stvaralaca s primorja vidjeli tudje mirakule, lucidare, legende, dicionare, gramatike, pravno-ekonomska i filozofska djela, a u kajkavaca slab odsjaj austrijsko-njemačko-madarskih literarnih zvijezda i kulturnih gnijezda;

4) ukazuje se potreba suvremenijeg vidjenja prošlih stvaralačkih poticaja i izričaja, njihova trajanja i značenja, te stimulativnijeg odnosa prema istraživačima starije baštine, odnosno kompletnijeg i kompleksnijeg izučavanja osebujnog literarnog "mekhanizma" (sustava) kojim će tvrdnje ili teorije o "jednostavnim osjećajima"(3) i o "minornoj poeziji"(4) (usmenoj) ostati neugodna epizoda, ili će ustuknuti pred očaravajuće bogatim senzibilitetom, svezremenskom mudrošću i silabičko-tonskim vrijednostima narodnog književnog trajanja.

Mudrost je, samo, tko ima snage i podrške da počne ondje gdje nitko nije stao!